

Luka Špoljarić

BOSANSKA KRALJICA KATARINA I HUMANISTI, DIO DRUGI: NIKOLA MODRUŠKI, *DE HUMILITATE*

Luka Špoljarić
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb

UDK 930.85(497.6)“14”
929Kosača-Kotromanić, K.
272-722.52Nikola Modruški
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.5.2019.
Prihvaćeno: 1.6.2020.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m3v76tev3y>

Ovo je drugi od dvaju članaka u kojima se istražuje odnos bosanske kraljice Katarine i humanista te analiziraju humanistička djela njoj posvećena. Ovdje se pritom iznosi hipoteza kako je hrvatski biskup Nikola Modruški Katarini posvetio svoj zagonetni i krnje očuvani traktat *De humilitate* (O poniznosti). U prilog toj hipotezi donosi se detaljan opis djela i rukopisa u kojem je sačuvano, razlaže se kontekst nastanka djela, te se naposljetku razmatra njegova svrha. Članak pritom donosi novi pogled na prve godine Katarinina života u Rimu.

Ključne riječi: bosanska kraljica Katarina, Nikola Modruški, renesansni humanizam, Rim

Uvod

Kad je u listopadu 1467. bosanska kraljica Katarina stigla sa svojom pratnjom pred zidine Rima, vjerojatno nije mislila kako će ondje provesti ostatak svoga života. Četiri je godine nakon osmanskog pohoda 1463. – tijekom kojeg je pogubljen i posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević, a njezina djeca Žigmund i Katarina odvedeni na osmanski dvor – kraljica provela u zapadnoj Bosni i Dalmaciji gdje se njezin brat Vladislav Kosača opirao napadima bosanskog sandžakbega. I pritom nije bila na margini političkih zbivanja. Kako je pokazano u prvom članku ovog niza, godine 1466. kraljica je bila ta koja je iz splitskog samostana sv. Stjepana pod borovima, uz pomoć kancelara splitskog nadbiskupa Lorenza Zane, humanista Leonarda Montagne, razvila široku diplomatsku aktivnost kako bi bratu na terenu

osigurala pomoć.¹ Poziv pape Pavla II. da se preseli u Rim i, poput drugih prognanih balkanskih plemića, ondje nastavi život uz papinsku financijsku pomoć, prihvatila je tek kad je izgubila svaku nadu da će uspjeti u naumu da iz Dalmacije povрати svoje kraljevstvo. U listopadu 1467. Katarina je tako započela novo poglavlje života koje je u usporedbi s prethodnim posvjedočeno relativno brojnim i bogatim izvorima.

Ipak, slika koju postojeće biografske studije donose o Katarininim rimskim godinama također je nepotpuna.² Naime, i u Rimu je, kao u Splitu, kraljica nastavila biti politički aktivna, izazivati interes među humanistima i oslanjati se na njihove usluge. Ovdje je, kako sam već pokazao, ulogu kraljičina savjetnika i suradnika preuzeo Nikola Modruški, bivši papinski legat u Bosanskom Kraljevstvu i vodeći hrvatsko-dalmatinski prelat na papinskoj kuriji.³ Kad je 1470. zbog osmanskog osvajanja mletačkog Negropontea došlo do oživljavanja papinskih planova o velikom križarskom pohodu, kraljica je u suradnji s Modruškim nakon tri godine povučeneog života u Rimu ponovno počela raditi na oslobođenju svoga kraljevstva. Uskoro je Modruški – poput Leonarda Montagne ranije u Splitu – stavio svoje diplomatske usluge i humanističko pero u službu kraljičinih interesa. Biskupovo kapitalno djelo, *De bellis Gothorum* (O ratovima Gota), povijest kasnoantičkih ratova Vizigota i Ostrogota na kojoj je radio 1472. i 1473. a možda i ranije, trebalo je pružiti povijesnu legitimaciju vezama bosanskog i hrvatskog (odnosno ilirskog ili, čitajući u ključu djela, ostrogotskog) plemstva s aragonskim, odnosno vizigotskim dvorom u Napulju i u konačnici dovesti do ponovne uspostave Bosanskog (Ilirskog) Kraljevstva slobodnog i od turske i od ugarske vlasti. Iako samo djelo vjerojatno nije namjeravao posvetiti Katarini, nego napuljskom kardinalu Olivieru Carafi, ono je sasvim sigurno nastalo kao plod široke diplomatske akcije u koju su bili uključeni ne samo biskup i kraljica i njezin dvor, nego i drugi hrvatsko-dalmatinski prelati u Rimu te niz nezadovoljnih velikaša s druge obale Jadrana, kraljičin brat Vlatko Kosača herceg sv. Save, Nikolin bliski suradnik Stjepan Frankapan Modruški te Ivan Frankapan Krčki.⁴

¹ Luka Špoljarić, Bosanska kraljica Katarina i humanisti, dio prvi: Leonardo Montagna i njegovi epigrami, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 36, Zagreb 2018., str. 61-80.

² Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München 1914., str. 110-120; Bazilije Pandžić, Katarina Vukčić Kosača (1424-1478), u: *Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine*, ur. Josip Turčinović, Sarajevo 1978., str. 15-25; Đuro Tošić, Босанска краљица Катарина (1425-1478), *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, sv. 2, Beograd 1997., str. 73-112; Krešimir Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, Zagreb 2010.

³ Luka Špoljarić, Nicholas of Modruš and his *De Bellis Gothorum*: Politics and National History in the Fifteenth-Century Adriatic, *Renaissance Quarterly* 72.2, Cambridge 2019., 457-491. Pregledno o životu Nikole Modruškog vidi Giovanni Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrussiese*, u: isti, *Opere minori*, sv. 4, Vatikan 1925., str. 205-267; Miroslav Kurelac, Nikola Modruški: Životni put i djelo 1427–1480, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović, Zagreb 1988., str. 123-142. Trenutačno pripremam detaljnu biografiju Nikole Modruškog koja na temelju njegova života i karijere analizira ulogu nacionalnog diskursa među hrvatsko-dalmatinskim klericima i prelatima.

⁴ Djelo je, naime, nastalo ne samo kao reakcija na osmanska osvajanja, nego i na poteze kralja Matije Korvina, među ostalim, na osvajanje frankapanskog Senja 1469. i nereagirane na osmanske provale u Hrvatsku;

Ovaj rad se, međutim, bavi jednim drugim djelom Nikole Modruškog. Riječ je o filozofskom traktatu *De humilitate* (O poniznosti), na kojem je, pokazat će se, biskup radio 1470., odnosno netom prije nego što se okrenuo temi gotskih ratova.⁵ Djelo je danas sačuvano tek u manjem fragmentu i dosad nije bilo predmetom istraživanja. Sve što znamo jest da je posvećeno ženskoj osobi koja je prihvatila neko vjersko pravilo. Giovanni Mercati, autor temeljne studije o Nikoli Modruškom, davno je još pretpostavio da bi se moglo raditi o Nikolinoj rođakinji Franciski, franjevačkoj trećeretkinji iz Dubrovnika, a ta je pretpostavka već postala poznatom u hrvatskoj historiografiji.⁶ U ovom će se radu prvi put detaljno predstaviti sadržaj toga djela, odnosno očuvanog fragmenta, te će se zatim ponuditi hipoteza kako je Modruški djelo posvetio upravo bosanskoj kraljici Katarini. U prilog tome u članku će se razmotriti kontekst nastanka i svrha djela, a samim time ponudit će se i novi pogled na Katarinine prve godine u Rimu.

Nikola Modruški, *De humilitate*: rukopis i djelo

Filozofski traktat *De humilitate* sačuvan je u jednome primjerku koji se danas nalazi u rimskoj knjižnici Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana kao drugi od triju svežanja rukopisa MS Corsin 43.E.3 (127). Riječ je ustvari tek o manjem fragmentu djela koji je naknadno uvezan zajedno s drugim djelima Modruškog: fragmentom autografnog primjerka Nikolina *De bellis Gothorum* (svežanj 1, fol. 1-60) te primjercima njegovih latinskih prijevoda Izokratovih govora *Nikoklu* i *Demoniku* (svežanj 2, fol. 85-96).⁷ Svežanj 2, koji sadrži *De humilitate*, obuhvaća folije 61-84, a čine ga dva sveščića od po 12 folija. Kao i u slučaju djela *De bellis Gothorum*, riječ je o autografu koji je po svemu sudeći stajao u Nikolinoj osobnoj knjižnici. Djelo dugo vremena nije bilo datirano, ali dvije vrste papira koje je Nikola koristio otkrivaju kako je prijepis nastao 1470.⁸ Budući da je Modruški negdje između rujna 1465. i kolovoza 1466. završio prvu verziju *De consolatione* i prepravljao je sljedećih godina, te da je početkom 1472. već radio na *De bellis Gothorum*, čini se da je i samo

više o tome vidi u Špoljarić, Nicholas of Modruš and his *De Bellis Gothorum*, str. 475-485. Veze modruških i krčkih Frankapana te Vlatka Kosače s napuljskim dvorom trebale su biti učvršćene brakovima, a tim ću bračnim pregovorima posvetiti jedan poseban rad temeljen na novim arhivskim izvorima.

⁵ Nikola Modruški je napisao osam što u potpunosti, što djelomično sačuvanih djela: *Dijalog o sreći smrtnika* (*Dialogus de mortalium foelicitate*), *Petrova lađica* (*Navicula Petri*), *O utjesi* (*De consolatione*), *O poniznosti* (*De humilitate*), *O ratovima Gota* (*De bellis Gothorum*), *Govor održan na pogrebu prečasnog gospodina, gospodina Petra kardinala sv. Siksta* (*Oratio in funere reverendissimi domini, domini Petri cardinalis sancti Sixti habita*), *O autorima, okolnostima nastanka i temama psalama* (*De auctoribus, causis materiisque psalorum*), *Obrana crkvene slobode* (*Defensio ecclesiasticae libertatis*). Autor je i dvaju latinskih prijevoda govora slavnog grčkog retora Izokrata, *Nikoklu* i *Demoniku*.

⁶ Vidi Mercati, *Notizie varie*, str. 230, bilj. 3; Serafin Hrkać, Nikola Modruški, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 2, Zagreb 1976., str. 145-156 (na str. 152).

⁷ O prijevodima Izokratovih govora vidi Luka Špoljarić, Nicholas of Modruš and his Latin Translations of Isocrates' *To Nicocles* and *To Demonicus*, *Colloquia Maruliana*, sv. 24, Split 2015., str. 5-48 (na str. 8-11).

⁸ Vidi Luka Špoljarić, *Ex libris Nicolai Episcopi Modrussiensis: Knjižnica Nikole Modruškog, Colloquia Maruliana* 21, Split 2012., str. 25-68 (str. 32, 43-44).

djelo nastalo 1470. Na takav zaključak, naposljetku, upućuje, kako ćemo vidjeti, i kontekst, odnosno činjenica da je većinu 1470. živio u Rimu, gdje je oslobođen od administrativnih dužnosti, provodio vrijeme u intelektualnim raspravama s vodećim prelatima rimske kurije.

Iako nije sačuvano u cijelosti, neki se zaključci i pretpostavke o *De humilitate* ipak mogu donijeti. Djelo se dijeli na knjige, kojih je, čini se, izvorno bilo devet. Naime, na samom početku posljednje sačuvane knjige, uz koju stoji napisano "Knjiga deveta" (*Liber 9us*), Modruški govori kako je došao do cilja svoga izlaganja, tj. do plodova poniznosti, implicirajući da je posrijedi sam kraj djela.⁹ Od tih ukupno devet knjiga koje su činile to djelo, samo je osma knjiga sačuvana u cijelosti, uz kraj sedme i početak devete. Ako se možemo voditi prema veličini osme knjige, koja broji otprilike tridesetak kartica, djelo je možda brojalo čak dvjesto pedeset do tristotinjak kartica, što bi ga činilo jednim od većih Nikolinih djela, odmah uz bok kronološki bliskim *De consolatione* i *De bellis Gothorum*.

Dok su se prvih, danas izgubljenih šest knjiga vjerojatno većinom bavile različitim aspektima same poniznosti, sačuvani fragment analizira druge usko vezane teme. Ono malo što je ostalo očuvano od sedme knjige otkriva da je bila posvećena "hrani" (*nutrimenta*) poniznosti, pod čime se podrazumijevaju skromnost (*modestia*) i ispovijed (*confessio*). Osmu se pak knjiga bavi srodnim vrlinama poniznosti, njezinim "drugovima" (*comites*): sramom (*pudor*) i poslušnošću (*obedientia*). Naposljetku, deveta knjiga raspravlja o plodovima (*fructus*) poniznosti.

De humilitate je sastavljeno na sličan način poput djela *De consolatione*. Svaka je knjiga podijeljena na poglavlja u kojima Modruški nastoji dokazati tvrdnju egzemplima citiranim iz različitih izvora, s tim da rukopis *De humilitate* ne sadrži rubrike, odnosno naslove poglavlja, koji su očito trebali biti naknadno dodani drugom bojom. Pri argumentaciji Modruški se uglavnom služi Biblijom. Međutim, u sačuvanom fragmentu susrećemo i citate iz kršćanskih pisaca, Ivana Damaščanskog i Bernarda iz Clairvauxa, te antičkih, Cicerona, Terencija, Seneke, Valerija Maksima, Diogena Laertija (u prijevodu Ambrogia Traversarija) i Herodota (u prijevodu Lorenza Valle). U djelu Modruški donosi i jednu vlastitu uspomenu, kada prepričava svoju misiju kod bosanskog kralja – vjerojatno je pogrešno datirajući u treću godinu pontifikata pape Pija umjesto u petu¹⁰ – kako bi ukazao na krvoločnost "skitskih" (nomadskih) plaćenika u osmanskoj vojsci.

⁹ Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, MS Corsin 43.E.3 (127), fol. 80r: "Pervenimus tandem ad optatam metam et ad fructus tot petitos laboribus Dei pietate colligendos, in quibus congregandis recondendisque laeto te animo adesse oportet, carissima mihi in Domino soror."

¹⁰ Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, MS Corsin 43.E.3 (127), fol. 70r: "Tertio siquidem Pii pontificis maximi anno cum legatione apud regem Bosnae fungerer, unius nostrorum, qui Turcho regnum illud invadente forte captus est, Scythia quidam e mercenariis ipsius militibus ardentissima cupiditate post abreptum voratumque dentibus nasum cum auriculis cruorem universum ex patefactis ausit praecordiis, non minore voluptate aviditateque quantum ex gestu atque vultu conici poterat quam si suavissimum fuisset merum." O problemu datacije te misije vidi Luka Špoljarić, Nikola Modruški *avant la lettre*: Društveno porijeklo, akademski put i počeci crkvene karijere, *Povijesni prilozi*, sv. 46, Zagreb 2014., str. 69-94 (na str. 81-82).

De humilitate u jednom pogledu zauzima posebno mjesto unutar opusa Nikole Modruškog. Posrijedi je, naime, jedino djelo u kojem se Modruški obraća ženi, i to ženi koja je prihvatila vjersko pravilo. Naime, na samom početku devete knjige Modruški se obraća “najdražoj sestri u Gospodinu” (*carissima mihi in Domino soror*),¹¹ a na kraju sedme spominje kako je u knjigu uključio one primjere koji su dostojni njezina svetog pravila (*tuoque sancto instituto*).¹² Te su referencije navele Giovannija Mercatija da predloži kako je Modruški djelo posvetio svojoj rođakinji Franciski, franjevačkoj trećeretkinji koja je po biskupovoj smrti dala pripremiti njegov grob i epitaf u Bazilici Santa Maria del Popolo.¹³

Iako tema i sadržaj djela daju Mercatiju za pravo da je *De humilitate* doista bilo posvećeno trećeretkinji, potrebno je ipak upozoriti na dvije činjenice. Prvo, u djelu se Modruški ne obraća samo osobi kojoj je posvetio djelo nego eksplicitno i svakoj revnoj čitateljici Svetog pisma (*sedula Scripturarum scrutatrix*) koja je odlučila poći istim putem.¹⁴ Djelo je, dakle, Modruški namijenio široj publici, na isti način kako je prethodno *De consolatione* posvetio Marcu Barbu no istodobno namijenio svim govornicima koji su se prihvatili dužnosti tješnja.¹⁵ Drugo, Modruški je svoja djela redovno posvećivao uglednim osobama koje su djelu mogle osigurati autoritet i tako omogućiti šire kolanje. S obzirom na čitav niz uglednika kojima je biskup ranije dotad posvetio i predao svoja djela – Ivanu Vitezu i Stjepanu Várdaiju, arhikancelarima Ugarskog Kraljevstva i glavnim savjetnicima kralja Matije Korvina, papi Piju II., te Marcu Barbu, “desnom oku” pape Pavla II. kako su ga nazivali dobro obaviješteni suvremenici¹⁶ – teško je vjerovati da je Modruški svoje djelo posvetio nepoznatoj rođakinji o kojoj povrh epitafa koji je postavila svome rođaku ne znamo ništa. S obzirom na kontekst nastanka, čini se daleko vjerojatnijim kako je svoje djelo posvetio upravo kraljici Katarini.¹⁷

¹¹ Vidi citat u bilj. 9.

¹² Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, MS Corsin 43.E.3 (127), fol. 64v: “Sed quia immensum erat persequi omnia ex tanta multitudine quae nobis potiora visa sunt tuoque sancto instituto digniora, hoc libro conclusimus tam tibi quam caeteris volentibus reliqua iuxta hanc rationem extimandi latam facilemque viam relinquentes.”

¹³ Mercati, *Notizie varie*, str. 230, bilj. 3; Petrus Galletthius, *Inscriptiones venetae infimi aevi Romae extantes*, Rim 1757., str. 140: “FRANCISSA CONSOBRINO B. M. / TERTII ORD. S. F. RAGVSEA F.”

¹⁴ Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, MS Corsin 43.E.3 (127), fol. 74v: “Praeterea meminit sedula scripturarum scrutatrix quantis Abraam muneribus coelitus est donatus eo quod divinae voci audiens fuerit.” Vidi i citat u bilj. 12.

¹⁵ Vidi Neven Jovanović, Čitanje Modruškog Marulićem: *De consolatione i Evangelistarium, Colloquia Maruliana*, sv. 8, Split 1999., str. 137-168 (na str. 154-155).

¹⁶ O Nikolinih posvetama *Petrove lađice i Dijaloga o sreći smrtnika* ugarskim prelatima i papi Piju II., vidi Luka Špoljarić, *Politika, patronat i intelektualna kultura na ugarskom dvoru u prvim godinama vladavine Matije Korvina: Nikola Modruški i Petrova lađica* (Studija, kritičko izdanje i prijevod), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, sv. 38, Zagreb 2015., str. 1-81 (na str. 8-13).

¹⁷ To što u dijelu u kojem se prisjeća vremena koje je proveo kao papinski legat u Bosni Modruški govori neodređeno o “kralju Bosne” (apud regem Bosnae) umjesto o “tvome suprugu” ili “tvome pastorku” — zavisno o tome na koga je ovdje uopće mislio, Stjepana Tomaša ili Stjepana Tomaševića (vidi bilj. 10) — nije argument protiv te hipoteze. Naime, Modruški ne uvodi tu priču u posveti djela,

Kontekst: ilirski biskup i ilirska kraljica u Rimu 1470.

Kad je početkom 1472. radio na djelu *De bellis Gothorum*, Nikola Modruški je već morao biti usko povezan s kraljicom Katarinom. Početke njihova poznanstva možda treba datirati u vrijeme kad je uoči pada Bosanskog Kraljevstva 1463. Modruški kao papinski legat boravio na bosanskom dvoru. Dok je pak on ubrzo otišao na papinsku kuriju te od rujna 1464. do veljače 1468. služio kao kaštelan u Viterbu, kraljica se i dalje kretala po zapadnoj Bosni i Dalmaciji pružajući potporu bratu Vladislavu. Premda je kraljica u listopadu 1467. stigla u Rim, Modruški je i dalje većinom nastavio boraviti u provinciji Papinske Države, ovog puta u udaljenom Ascoliju u Markama, kamo je poslan u veljači 1468. kao novi upravitelj grada i distrikta. Čini se stoga da razdoblje njihove intenzivne suradnje započinje upravo u proljeće i ljeto 1470. kad ih po prvi put oboje u isto vrijeme zatječemo u Rimu.

Nikola Modruški se u Rim vraća u ožujku 1470., i to nakon opetovanih molbi koje je uputio svome zaštitniku, kardinalu Marcu Barbu.¹⁸ U gradu će se zadržati sve do kraja studenog iste godine, kad će ponovno krenuti put Marka gdje je imenovan upraviteljem Fana.¹⁹ Nikolin osmomjesečni boravak u Rimu 1470. izuzetno je dinamično razdoblje njegova života koje provodi u svakodnevnom kontaktu s najmoćnijim ljudima kurije. S jedne strane, biskup pripada užem krugu mletačkih klerika i prelata okupljenih oko samog pape Pavla. Modruški je naklonost Marca Barba uživao još od 1466. godine kad mu je posvetio djelo *De consolatione*,

gdje se obraćao isključivo dedikatarima, nego u djelu samome, gdje se, kako je istaknuto, obraćao i dedikatarima i široj publici. Na gotovo isti način opisuje i svoju misiju na ugarskom dvoru u *De bellis Gothorum*; vidi Mercati, *Notizie varie*, str. 247: "...dum Pii Secundi pontificis maximi apud Hunorum regem legati essemus..."

¹⁸ Vatikanski dokumenti na osnovi kojih je Mercati (*Notizie varie*) rekonstruirao *cursus honorum* Modruškog ne registriraju njegov povratak u Rim u ožujku 1470., no tu pomaže papino pismo upućeno njegovu nasljedniku sačuvano u zapisnicima komunalnog vijeća u Ascoliju; vidi Archivio di Stato di Ascoli Piceno, Archivio storico del Comune di Ascoli, Riformanze, sv. 55, fol. 43v: "Dilecto filio Nicolao de Bonaparte clerico Camere nostre Apostolice ac commissario nostro Paulus Papa II. Dilecte fili salutem et apostolicam benedictionem. Supplicari nobis fecit crebro repetitis litteris ad dilectum filium nostrum Marcum tituli Sancti Marci presbiterum Cardinalem datis venerabilis frater N. Episcopus Modrusiensis, civitatis nostre Asculi gubernator, ut ad nos redire nostra voluntate et consensu posset. Nos eius supplicationibus certis ex rationabilibus causis moti ei scribimus ut ad nos veniat. Nollemus tamen civitatem illam sine bono gubernio relinquere et quod ex eius absentia aliquid scandali in ea suboriretur, deque tua prudentia et rerum gerendarum experientia confisi committimus tibi per presentes ut dicti episcopi gubernatoris eo absente vices gerens et pro industria tua studeas quieti diligentia incumbere ut te ob hoc commendare uberius valeamus. Datum Rome apud Sanctum Marcum sub annulo piscatoris. Die Xa Martii MCCCCLXX, pontificatus anno sexto. L. Dathus."

¹⁹ Nikola je imenovan za upravitelja Fana 31. listopada 1470., ali bio je u Rimu još 24. studenog kad je položio zakletvu pred kardinalom Barbom i Leonellom Chiericattijem, Barbovim familijarom i humanistom koji će godinu dana kasnije biti imenovan rapskim biskupom; vidi Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. 543, fol. 67v-69v; i Reg. Vat. 545, fol. 20v. U Fano je stigao na samom početku prosinca, jer se već 4. tog mjeseca sastalo komunalno vijeće kako bi raspravljalo o njegovu dolasku; vidi Archivio di Stato di Pesaro, Sezione di Fano, Archivio storico del Comune di Fano, Cancelleria, Consigli e riformanze, vol. 15, fol. 53r.

a s utjecajnim je kardinalom održavao redovitu korespondenciju iz provincije. Istovremeno, nastavlja održavati prisne odnose i sa svojim ranijim zaštitnicima: kardinalom Bessarionom i kardinalom Iacopom Ammannatijem Piccolominijem, bliskim suradnicima prethodnog pape Pija II. i zagovornicima rata protiv Osmanlija. Ta će dvojica kardinala za vrijeme pontifikata pape Pavla okupiti oko sebe čitav niz intelektualaca, poput Niccolòa Perottija, Teodora Gaze ili Domizia Calderinija. Zahvaljujući Calderiniju danas znamo kako se taj kružok intenzivno sastajao u Rimu 1470., i to među ostalim i u domu Modruškog.²⁰ Takvi podaci izvrsno ilustriraju kako se, usprkos teškom početku, do 1470. Modruški uspio prometnuti u uglednog kurijalnog prelata srednjega ranga na kojeg će se osobe izvan užih krugova moći papinske kurije često oslanjati kako bi osigurali naklonost i pomoć ili pisma preporuke kardinala i drugih uglednih prelata.²¹

S druge strane, zanimljivo je da je i Katarina, koja je prethodne dvije godine napuštala grad u ljetnim mjesecima, nesumnjivo kako bi izbjegla nesnosne gradske vrućine i bolesti koje su se tada širile gradom, 1470. provela cijelo ljeto u Rimu.²² Štoviše, upravo to ljeto kraljica Katarina ponovno postaje politički aktivna. Nakon što je prve tri godine života u Rimu provela potpuno izvan svjetala pozornice, u srpnju 1470. ona šalje svoje poslanike, Nikolu Čubranića i Abrahama Radića, milanskom vojvodi Galeazzu Mariji Sforzi, moleći financijsku pomoć za izbavljanje svoje djece, prvenstveno kćeri, iz osmanskog zarobljeništva. Katarinino poslanstvo pred

²⁰ Calderini opisuje žestoke rasprave unutar tog kružoka, pri čemu osim Modruškog poimence spominje i kardinala Bessariona, Niccolòa Perottija, Gurella Carafu i Teodora Gazu; vidi Maurizio Campanelli, *Polemiche e filologia ai primordi della stampa: Le observationes di Domizio Calderini*, Rim 2001., str. 15-16. Campanelli datira rasprave u vrijeme prije travnja 1472. kad je Bessarion otputovao u Francusku, no spomen Modruškog otkriva da ih vjerojatno treba pomaknuti još ranije u 1470. kad je on boravio u Rimu. Na zalaganje kardinala Ammannatija Modruški je po dolasku na kuriju 1464. imenovan kaštelanom u Viterbu; vidi Mercati, *Notizie varie*, str. 222.

²¹ O posredničkoj ulozi Modruškog na papinskoj kuriji najbolje svjedoče pisma Francesca Maturanzija, perugijskog humanista koji će stupiti u biskupovu službu u proljeće 1472. u Veneciji i koji će u sljedećim godinama više puta tražiti od svog patrona da ga preporuči nekom kardinalu ili kojem drugom utjecajnom prelatu; vidi primjerice, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Vat. lat. 5890, fol. 74v: "Cardinali Papiensi, si non molestum est, me commenda."; ili fol. 94r: "Archiepiscopus Sipontinus istuc profectus est; ei ut me non vulgariter commendes, vehementer te rogo." (Posrijedi su kardinal Iacopo Ammannati, odnosno Niccolò Perotti.) Kad s dalekog Roda traži od Modruškog u Rimu da ga njegovim posredovanjem neki od kardinala pismom preporuči lokalnom mitropolitu, Modruški odgovara kako će "pismo preporuke lako biti pripremljeno"; vidi Mercati, *Notizie varie*, str. 227-228: "Litterae commendatitiae ad Metropolitam facile habebuntur."

²² To se jasno vidi iz registara isplata financijske pomoći: Katarina je, naime, u proljeće 1468. i 1469. tražila pomoć za ljetne mjesece unaprijed, no 1470. podizala ju je preko ljeta jednom mjesečno; vidi Archivio di Stato di Roma, Camerale I, sv. 1234, fol. 244v i 250v; i sv. 1235, fol. 86r, 94v, 97v-100v. O opasnostima po zdravlje koje je nosilo ljeto u Rimu pjevao je i Leonardo Montagna dvije godine ranije u epigramu posvećenom svom patronu, splitskom nadbiskupu Lorenzu Zani; vidi Biblioteca Apostolica Vaticana, MS De Marinis 7 (olim 77), f. 37v: "Te rogo teque hortor, princeps, ut ab Urbe recedas, / quod tibi, ni forsitan fallor, abesse nequit. / Aëre sub tali non est aestate morandum: / istic absunit corpora febris atrox / saevitque ut in pelago boreas epidimia Romae, / testatur quondam quod tua Garda vacans."

milanskog vojvodu stiže s pismima preporuke koja su napisali stalni milanski poslanik u Rimu, Nicodemo Trincadini, te najutjecajniji kardinali, Guillaume d'Estouteville, Francesco Gonzaga, Angelo Capranica i Bessarion.²³ Premda je s obzirom na svoj status nesumnjivo i sama mogla ishoditi pisma preporuke od utjecajnih kardinala, potpora Bessariona sugerira kako je u pripremi poslanstva sudjelovao i Modruški, koji je s grčkim kardinalom imao svakodnevne kontakte.

Suradnja Nikole Modruškog i kraljice Katarine mora se sagledati u širem kontekstu aktivnosti ilirske nacionalne zajednice u Rimu.²⁴ Naime, brojni dokumenti jasno pokazuju kako je u ljeto 1470. Katarinin dom u Rimu već bio jedno od žarišnih točaka te zajednice, na kojem su pored bosanskih plemića i plemkinja koji su zajedno s Katarinom i stigli u Rim – iz ranijih studija već dobro poznatih: majordoma Radiča Klešića te familijara Nikole i Jurja Čubranića, Abrahama Radića, Paole Mirković, Jelene Semković i Mare Mišljenović²⁵ – svoje mjesto našli i hrvatsko-dalmatinski svećenici i prelati na papinskoj kuriji. Tako zahvaljujući istraživanjima Jadranke Neralić na vatikanskim registrima suplikacija sada znamo da je 1470. Katarinin kapelan bio zadarski klerik Petar Radenić, a da su u isto vrijeme dio njezina kućanstva bili i Korčulani Antun Zilkonić te Hektor Ivanić, kojemu je kraljica osigurala stipendiju na padovanskom sveučilištu.²⁶ Pored navedene trojice klerika, njezino je kućanstvo redovito pohodio i Rabljanin Juraj de Marinellis, familijar Marca Barba kojem je mletački kardinal namijenio ulogu posrednika u kraljičnim kontaktima s kurijom.²⁷ Nadalje ondje su se redovito mogli naći i dugogodišnji familijar obitelji Kosača, opat sv. Marije Ratačke, Korčulanin Petar de Fortis, koji će 1474. po kraljičinu nalogu putovati milanskom vojvodi; Matija de Baronellis, opat sv. Jurja od Koprive kod Obrovca, koji je kao papinski ali nesumnjivo i kraljičin poslanik početkom 1471. bio poslan njezinu bratu, hercegu Vlatku Kosači; a možda i Fantin de Valle, biskup skradinski koji je kao i kraljica bio patron nacionalnog hospicija sv. Jeronima.²⁸ U

²³ Iván Nagy i Albert Nyáry, prir., *Magyar diplomaciai emlékek: Mátyás király korából*, sv. 2, Budimpešta 1877., sv. 2, str. 177–184 (dok. 122-129).

²⁴ O počecima ilirske nacionalne zajednice u Rimu u 15. i 16. stoljeću vidi Jadranka Neralić, *Il ruolo delle istituzioni illiriche di Roma nella formazione della nazione croata*, u: *Chiese e nazioni a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani*, ur. Antal Molnar, Giovanni Pizzorusso i Matteo Sanfilippo, Rim 2017., str. 133-159.

²⁵ Tošić, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 95-98; Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 59-60.

²⁶ O Ivaniću i Zilkoniću vidi Jadranka Neralić, *Put do crkvene nadarbine: Rimski kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Split 2007., str. 173 i 177.

²⁷ De Marinellis se spominje kao familijar kardinala Barba 1488. godine; vidi Neralić, *Put do crkvene nadarbine*, 187-188. Međutim, kako pokazuju registri isplata financijske pomoći kraljici Katarini, on je još dvadesetak godina ranije živio u Rimu kao Barbov familijar i bio osoba koja je podizala papinu novčanu pomoć za kraljicu; vidi Archivio di Stato di Roma, Camerale I, sv. 1234, fol. 239v, 240r, 241v, 242r, 242v.

²⁸ O Petru de Fortis i njegovim misijama u službi Vladislava Kosače i kraljice Katarine vidi Savo Marković, *Benediktinska opatija sv. Marije Ratačke kod Bara: Acta diplomatice et iuridica, Croatica Christiana Periodica*, sv. 53, Zagreb 2004., str. 181-251 (na str. 210). Pregled karijera Matije de Baronellisa i Fantina de Valle donosi Neralić, *Il ruolo delle istituzioni illiriche*, str. 140-143. O misiji De Baronellisa hercegu Vlatku vidi Veljan Atanasovski, *Пад Херцеговине*, Beograd 1979., str. 71.

trenucima kad se formirala veća oporba među hrvatskim i bosanskim velikašima, koji su spas između osmanskih provala i ugarske centralizacije vidjeli u savezu s napuljskim dvorom,²⁹ hrvatsko-dalmatinski klerici i prelati Katarinu nisu gledali kao kraljicu susjednog kraljevstva, nego kao svoju kraljicu, kraljicu svoga nacionalnog kraljevstva i simboličnog vođu otpora protiv napada stranaca koji prijete opstojnosti nacije. Katarina je uostalom na osnovi pretenzija svojega pokojnog supruga Stjepana Tomaša bila ne samo kraljica Bosne nego, između ostalog, i kraljica *Dal'macii i Hr'vatom*.³⁰ Upravo zato ju je Nikola Modruški – kao vodeći prelat ove skupine kojeg su suvremenici nazivali “ponosom Ilirije” i “novim Jeronimom” – titulirao kao “kraljicu Ilira” i upravo zato će se kasnije uhvatiti pisanja povijesti ostrogotskih predaka ilirske nacije.³¹

De humilitate je dakle nastalo kao plod biskupova osmomjesečnog *otium-a* u Rimu 1470., koji je biskup proveo u intelektualnim raspravama s najmoćnijim prelatima rimske kurije te surađujući s bosanskom, odnosno ilirskom kraljicom Katarinom. Ono bi dakle bilo prvo djelo koje je nastalo kao plod suradnje ilirskog biskupa i ilirske kraljice. No koja je bila svrha toga djela?

Svrha: U čast kraljice “svetoga srca”

Na pitanje zašto bi Nikola Modruški odlučio posvetiti Katarini baš djelo posvećeno temi poniznosti, naravno, nije teško odgovoriti. Kao što je dobro poznato i izvan stručnih krugova, Katarina je, baš kao i Nikolina tajanstvena rođakinja Franciska, bila trećeretkinja. Odnosno, kako je to sročio franjevački kroničar fra Mariano iz Firence u svome *Kompendiju kronika franjevac* – skraćenoj verziji danas izgubljenog *Svežnja kronika franjevac* nastalog 1503. – Katarina je “mnogo godina živjela u Rimu prema Trećem pravilu sv. Franje i nosila habit u javnosti”.³² Katarina se doduše, kako upozorava Emir O. Filipović, sama nikad nije eksplicitno identificirala

²⁹ Vidi uvod, osobito bilj. 4.

³⁰ Stjepan Tomaš je tijekom cijele svoje vladavine isticao taj naslov nastojeći obnoviti vlast nad područjima koja su nekad držali njegovi prethodnici Tvrtko I. i Dabiša; vidi Dubravko Lovrenović, *Na povijesti: Sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska, 1387–1463*, Zagreb 2006., str. 296-301.

³¹ Špoljarić, Nicholas of Modruš and his *De Bellis Gothorum*, str. 458-459 i 482-483. O humanističkom nacionalizmu postoji sve obimnija literatura, no vidi Caspar Hirschi, *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*, Cambridge 2012.; Johannes Helmraht et al., ur., *Diffusion des Humanismus: Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten*, Göttingen, 2002.; Balázs Trencsényi i Márton Zászkaliczky, ur., *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Leiden 2010.; te, u hrvatskom kontekstu, Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb 2008.

³² Marianus de Florentia, *Compendium Chronicarum Fratrum Minorum, Archivum Franciscanum Historicum*, sv. 4, Quaracchi 1911., str. 326: “Anno Domini 1478, die 25 octobris, Rome, illustrissima Domina Catherina Bosne regina ex hac luce subtracta in Araceli sepellitur. Hec siquidem devotissima regina pluribus annis sub 3 Regula beati Francisci vixit habitumque publice portavit.” Za fra Mariana, vidi Ciro Cannarozzi, *Ricerche sulla vita di Fra Mariano di Firenze, Studi Francescani*, ser. III, sv. 2, Firenca 1930., str. 31-71.

kao trećeretkinja,³³ no to vjerojatno treba objasniti time da je ona ipak prije svega bila kraljica koja je i dalje nastojala igrati političku ulogu na međunarodnoj sceni, a ne tek jedna od brojnih žena rimskoga puka kojima je pripadništvo Trećem redu sv. Franje postalo temelj osobnog identiteta i izvor ponosa.

Katarina je tijekom života razvila višestruko isprepleten odnos s franjevcima opservantima. Počela ih je podupirati još u Bosni – držala ih je među ostalim na dvoru kao kapelane i uz franjevački samostan u Jajcu dala sagraditi crkvu sv. Katarine³⁴ – a u Rimu je nastavila njegovati te veze. Kako svjedoči njezina oporuka, kraljica se u Rimu smjestila u kući što se nalazila “u blizini Crkve sv. Marka” (*prope ecclesiam sancti Marci*), koja se pak nalazila odmah preko puta franjevačke Bazilike sv. Marije od nebeskog oltara (Aracoeli), središta trećeredske aktivnosti u Rimu.³⁵ Da je upravo potonju crkvu redovno i pohodila, otkriva i njezina izričita želja, iznesena u oporuci pred šestoricom franjevaca iz te crkve, da u njoj bude i pokopana. Štoviše, neki lokalni talijanski franjevci, poput fra Antonija iz Macerate, postali su i članovi njezina kućanstva i služili kao njezini poslanici.³⁶

Važno je pritom imati na umu kako su trećeretkinje i picokare bile prilično raširena pojava među obudovljenim i neudanim damama rimskoga društva u 15. stoljeću. Te su žene živjele prema Pravilu Trećeg reda, nosile habit i bile pod duhovnim vodstvom franjevaca. No one su istodobno vodile svjetovan život, same u vlastitoj kući ili zajedno s drugim ženama u tzv. “svetim kućama” (*case sante*), nastojeći živjeti prema Evanđelju, ali i dalje se baviti praktičnim karitativnim radom u svojim četvrtima.³⁷ Iako kućanstvo, odnosno bolje rečeno dvor jedne kraljice u egzilu nije predstavljalo tipičan primjer takve “svete kuće”, Pravilo Trećeg reda sv. Franje Katarini je i njezinim damama pružilo okvir prema kojem su uredile svoj zajednički vjerski život. Takvim su životom dame Katarinina dvora nastavile živjeti i nakon kraljičine smrti. Pod vodstvom Paole Mirković te nakon njezine smrti 1479. Mare Mišljenović one su ostale živjeti zajedno kao *socie* i *sorores* u istoj četvrti, ako ne i u istoj kući.³⁸ Štoviše, moguće je kako je “dom slavenskih picokara” (*domus*

³³ Emir O. Filipović, Was Bosnian Queen Catherine a Member of the Third Order of St. Francis?, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 47:1, Zagreb 2015., str. 165-182.

³⁴ Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, str. 17.

³⁵ Vidi *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, prir. Augustinus Theiner, Rim 1863., str. 509-511 (dok. 683).

³⁶ Filipović, Was Bosnian Queen Catherine a Member of the Third Order, str. 174.

³⁷ O trećeretkinjama u Rimu u 15. stoljeću vidi Anna Esposito, S. Francesca e la comunità religiose femminili a Roma nel sec. XV, u: *Culto dei santi, istituzioni e classi sociali in età preindustriale*, ur. Sofia Boesch Gajano i Lucia Sebastiani, L'Aquila 1984., str. 539-562; ista, Le donne dell'“Anima”: Ospizi e “case sante” per le *mulieres theutonice* di Roma (secc. XV-inizi XVI), u: *S. Maria dell'Anima: Zur Geschichte einer “deutschen Stiftung” in Rom*, ur. Michael Matheus, Berlin 2010., str. 249-278; ista, Men and Women in Roman Confraternities in the Fifteenth and Sixteenth Centuries: Roles, Functions, Expectations, u: *The Politics of Ritual Kinship*, ur. Nicholas Terpstra, Cambridge 2000., str. 82-97 (na str. 95-97).

³⁸ Osim gore navedenih bosanskih plemkinja, iz registara isplata financijske pomoći saznajemo i za druge članice toga kućanstva: Praksinu, Anu i Margaretu; vidi Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, str. 19, bilj. 30.

pinzocharum slavonarum), za koji se 1503. spominje da se nalazio u istoj četvrti kao i Katarinin (*prope plateam Sancti Marci*), upravo *casa santa* koja je vukla podrijetlo iz Katarinina kućanstva, odnosno iz zajednice njezinih bivših dvorskih dama.³⁹ Možda je, na kraju krajeva, i tajanstvena rođakinja Modruškog, Dubrovčanka Franciska, pripadala istoj zajednici.

Nekolicina izvora što ih imamo o životu kraljice u Rimu jasno svjedoče da je Katarina već 1470. stekla ugled pobožne i ponizne kraljice. U tome su važnu ulogu igrali njezin nastup i odjeća koju je nosila u javnosti. Dok je primjerice Andrija Paleolog, sin morejskog despota Tome, još jedan od balkanskih plemića koji je živio u Rimu od papinske novčane pomoći, došao na zao glas – opravdano ili ne – zbog rasipništva i sklonosti prema gradskim prostitutkama,⁴⁰ Katarina je redovno u javnosti nosila jednostavnu crnu halju. Neki su suvremenici pritom tu halju tumačili kao simbol obudovjelosti i njezine tužne sudbine, drugi su na nju gledali kao habit, simbol njezine poniznosti i pripadnosti Trećemu redu.⁴¹ Crnu je halju istaknuo već rimski humanist Gaspare iz Verone prilikom Katarinina ulaska u Rim u listopadu 1467,⁴² no koristila ju je u svečanim trenucima i kasnije, kad joj nije nedostajalo niti novca niti svečane odjeće koja bi simbolizirala njezin kraljevski status. Kad je primjerice posjetila Aquilu u svibnju 1472. kako bi prisustvovala translaciji relikvija sv. Bernardina Sijenskog, u grad je stigla u pratnji svojih pet dama i dvojice dvorjana, okružena dvadesetoricom konjanika, vjerojatno posebno unajmljenih za tu prigodu. Dok tako, s jedne strane, nije štedjela na opremi svoga poslanstva, Katarina ipak nije nosila svoj zlatom istkani kraljevski plašt, koji se spominje u njezinoj oporuci, nego opet jednostavnu crnu halju.⁴³

Osim što je ostavila snažan dojam na suvremenike već samom svojom pojavom, Katarina se isticala brojnim pobožnim i karitativnim djelima, koja eksplicitno

³⁹ Anna Esposito, I testamenti delle altre: le donne delle minoranze nella Roma del Rinascimento: Prime indagini, u: *Margini di libertà: testamenti femminili nel Medioevo*, ur. Maria Clara Rossi, Verona 2010., str. 475-487. Zanimljivo je da su tri poznate žene iz te kuće u svojim oporukama odlučile biti pokopane u Aracoeli kao i Katarina.

⁴⁰ Jonathan P. Harris, A Worthless Prince? Andreas Palaeologus in Rome, 1464-1502, *Orientalia Christiana Periodica* 61:2, Rim 1995, str. 537-554 (na str. 540-541). Harris potvrđuje da je takvo bilo mišljenje suvremenika, no u svome ga radu nastoji opovrgnuti. U svakom slučaju, Andrija Paleolog je ima tri puta veća sredstva na raspolaganju od Katarine.

⁴¹ Dok je posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević pogubljen prilikom osmanskog osvajanja Bosne, kraljičin suprug Stjepan Tomaš u je umro ljeta 1461., čini se, od bolesti. Međutim, činjenica da dva kroničara, Gaspare Veronjanin u Rimu i Francesco d'Angellucio u Aquili, neovisno jedan od drugog spominju kako je kraljica nosila crninu jer joj je Turčin pogubio supruga sugerira da je to bila priča koju su čak i sama kraljica i njezini dvorjani stvarali kako bi dodatno pobudili simpatije talijanskih elita.

⁴² Gaspare Veronensis, De gestis tempore Pontificis Maximi Pauli Secundi, u: *Le vite di Paolo II di Gaspare da Verona e Michele Canensi*, prir. Giuseppe Zippel, Città di Castello 1904., str. 1-64 (na str. 60).

⁴³ Francesco d'Angeluccio, Cronaca delle cose dell'Aquila dall'anno 1436 all'anno 1485, u: *Antiquitates italicæ mediæ ævi*, sv. 16, ur. Ludovicus Antonius Muratorius, Arezzo 1779., str. 759-838 (na str. 817). Ne znamo je li istu odjeću nosila i u svibnju 1471. kad je, zajedno s ostalim uglednim dama rimskoga društva, u Bazilici sv. Petra prisustvovala posredničkom vjenčanju Zoe Paleologine i moskovskog velikog kneza Ivana III.; vidi Thalloczy, Königin Katharina, str. 111-112.

spominje Nicodemo Trincadini u pismu milanskom vojvodi u ljeto 1470.⁴⁴ Zahvaljujući istraživanjima Bazilija Pandžića danas znamo kako je Katarina tijekom života pomagala bratovštinu Blažene Djevice Marije koja se brinula o Hospitalu sv. Alberta a koja je nakon kraljičine smrti u Aracoeli jednom godišnje održavala mise za njezinu dušu.⁴⁵ Dodatne, i dosad u suvremenoj historiografiji nepoznate, vijesti o kraljičinoj karitativnoj aktivnosti donosi Paolo Morigia, isusovac s kraja 16. stoljeća, koji, kao i njezini suvremenici i kasniji autori, ističe kraljičinu strpljivost i poniznost, ali koji spominje kako je na dane kad je postila Katarina svoju večeru davala gradskim siromasima. Morigia otkriva k tomu i neke detalje iz njezina privatnog života: kako je molila češće nego što je to bilo uobičajeno te kako je voljela raditi vlastitim rukama i razgovarati o Bogu, "što je donosilo ugodu i utjehu njezinoj duši".⁴⁶ Naravno, moguće je kako su podaci koje Morigia donosi o Katarini ustvari *pia fraus* kojom je htio proširiti štire biografske podatke o kraljičinu životu i dočarati njezinu pobožnost svojoj publici. No isto je tako moguće da se oslanjao na danas izgubljene izvore o kraljičinu životu u Rimu.

Ono što je posebno važno istaknuti ovdje jest to da se slika Katarine kao iznimno pobožne, pa čak i svete kraljice počinje stvarati upravo oko 1470. kad Nikola Modruški radi na djelu *De humilitate*. Naravno ovdje treba istaknuti pismo Nicodema Trincadinija iz te godine, no promjenu u načinu na koji su suvremenici doživljavali kraljicu najbolje pokazuju epigrami Leonarda Montagne.⁴⁷ U prva tri epigrama posvećena Katarini, koji su nastali 1466 (1.), odnosno 1470. godine (2. i 3.), Montagna Katarinu prikazuje kao kraljicu koja ustraje u uzaludnoj borbi za svoje kraljevstvo. U četvrtom epigramu, koji je nastao u razdoblju između 1472. i 1474. godine, dolazi, do promjene kada po prvi puta Montagna Katarinu naziva kraljicom "svetoga srca". S obzirom na to da se Katarina doselila u blizinu Aracoeli u listopadu 1469., moguće je da je upravo tada prihvatila Pravilo Trećeg reda i onda sukladno tome odlučila, poput drugih pobožnih žena rimskog društva, živjeti bliže središtu trećeredske aktivnosti.⁴⁸ Takvu bi interpretaciju moglo naposljetku poduprijeti i *De humilitate*.

⁴⁴ Nagy i Nyáry, *Magyar diplomacizai emlékek*, sv. 2, str. 180 (dok. 125): "Il perche essendo essa madonna qui in grande extimazione per esser reputata molto savia, modesta et catolica, etiam perche l'opera in se e pientissima."

⁴⁵ Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, str. 22.

⁴⁶ Paolo Morigia, *Historia de personaggi illustri religiosi divisa in cinque libri*, Bergamo 1594., str. 258-259: "Ma tornando dove ci partimmo, dico, che ci fu anco Donna Catherina Regina di Bosna, figlia del Duca di Savee e d'Helena del sangue di Constantino Imperatore, che fece vita religiosa e passò santamente al Signore l'anno 1478, il dì 25 d'Ottobre. Questa fu di mirabile pazienza et humiltà, et i giorni che ella digiunava, ella dava a poveri tutto quello che doveva mangiare la sera. Et più del solito si dava all'orationi. Lavorava con le sue mani e dilettavasi di ragionar di Dio, dicendo che sentiva gran soavità e conforto all'anima sua."

⁴⁷ Špoljarić, Bosanska kraljica Katarina i humanisti, dio prvi, str. 64-68.

⁴⁸ Kako otkrivaju registri isplata financijske pomoći, kraljica je do listopada 1469. živjela u kući koju je iznajmila od Giacoma Mentebone, a nakon što se tada preselila u kuću kraj Crkve sv. Marka, više se nije selila; vidi Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, str. 19. Osim vjerskim razlozima, ta je selidba sigurno bila motivirana i činjenicom da je za vrijeme pape Pavla II. Crkva sv. Marka postala sjedište

Ako je doista posvetio svoje djelo Katarini, Modruški je 1470. možda htio obilježiti kraljičinu odluku da prihvati Pravilo Trećeg reda i ponuditi joj pregršt primjera iz Biblije i drugih kršćanskih i antičkih izvora o kojima će kraljica moći razgovarati sa svojim kapelanom i franjevcima njezina kruga.⁴⁹ Posvećivanje bi pridonijelo ugledu Katarine kao pobožne i ponizne osobe, "svete kraljice", ali i osiguralo daljnje kolanje djela među drugim uglednim trećeretkinjama rimskoga društva i njihovim duhovnicima.

Zaključak

Uzimajući, dakle, u obzir da je Nikola Modruški svjesno posvećivao svoja djela isključivo slavnim ličnostima, bosanska kraljica, odnosno "kraljica Ilira" kako ju je sam nazivao, koja je postala središnjom osobom oko koje su se okupljali hrvatsko-dalmatinski svećenici i prelati, koja je živjela prema Pravilu Trećeg reda i svojom poniznošću i karitativnim radom u očima suvremenika stvorila sliku "svete kraljice", te kojoj posvećivanje humanističkih djela nije bilo strano, vjerojatnije je bila dedikatarom od biskupove rođakinje niska ugleda o kojoj, osim podatka iz njegova epitafa, ne znamo ništa. Naposljetku, možda nije ni slučajno da je djelo *De humilitate* sačuvano u istome rukopisu kao i jedan od dvaju primjeraka djela *De bellis Gothorum*, koje nije bilo posvećeno Katarini, ali je sasvim sigurno nastalo kao plod njezine suradnje s Modruškim. Naravno, zagonetni dedikatar *De humilitate* mogla bi biti i neka druga ugledna dama koja je živjela u Rimu prema istome pravilu i bila bliska s biskupom a da mi o njihovu odnosu ne znamo ništa. Iako konačan odgovor na to pitanje nećemo dobiti ako ne iskrсне preostali dio corsinijanskog rukopisa ili dosad nepoznati primjerak djela, kad podvučemo crtu Katarina se čini najizglednijom kandidatkinjom.

De humilitate Nikole Modruškog bilo je veliko djelo, daleko ambicioznije od prigodnih epigrama i poslanica koje je kraljici uputio Leonardo Montagna. Nastavljajući se na svoje ranije radove posvećene filozofskim temama, o sreći,

papinstva i rimskog političkog života, o čemu vidi Anna Modigliani, *Disegni sulla città nel primo Rinascimento Romano: Paolo II*, Rim 2009. U starijoj talijanskoj literaturi može se susresti podatak kako je u listopadu 1477. kraljica Katarina od vatikanskog kaptola iznajmila kuću u četvrti Borgo u kojoj se kasnije nastanila ciparska kraljica Carlotta Lusignan; vidi npr. Gaspare Veronensis, *De gestis tempore Pontificis Maximi Pauli Secundi*, str. 60, bilj. 1. Međutim, kako je pokazao Alexis Gauvain, dokument koji se citira u prilog toj tezi svjedoči tek da je vatikanski kaptol bio suglasan s mogućnošću da se kuća preda kraljici u najam, i to pod uvjetom da se s time složi i gradski prefekt kojem je kuća u to vrijeme bila iznajmljena; vidi Alexis Gauvain, *Memorie di Ansuino de Blasiis sacerdote e notaio a Roma (1468-1502)*, Rim 2017., str. 336, bilj. 116. O tome da je ostala živjeti kraj Crkve sv. Marka i Aracoeli jasno svjedoči njezina oporuka.

⁴⁹ Iz Montagninih epigrama saznajemo da kraljica nije posjedovala znanje ni talijanskog ni latinskog jezika, nego da je s njime morala komunicirati preko prevoditeljice, Splićanke Filipe Cipci; vidi Špoljarić, Bosanska kraljica Katarina i humanisti, dio prvi, str. 75-77. Iako se njezino znanje vjerojatno poboljšalo već nakon tri godine provedene u Rimu, nema sumnje kako je i Modruški očekivao da će joj *De humilitate* tumačiti njezin kapelan i ostali klerici i franjevci u njezinu okruženju.

o zlu te o tjeskobi i utjesi, Modruški je 1470., čini se povodom Katarinine odluke da prihvati Pravilo Trećeg reda sv. Franje, odlučio napisati sveobuhvatnu analizu poniznosti prilagođenu ženskoj publici. To bi djelo služilo samoj Katarini i njezinu vjerskom životu, naravno uz posredničku ulogu kapelana i franjevacu, ali bi i kolalo među širom publikom i time pridonijelo slici "svete kraljice" koju je Katarina počela stvarati o sebi. Do koje je mjere Katarina imala prilike proučiti vjerske upute Modruškog, naravno ne znamo, no svega jedan krnje očuvan autografn primjerak djela jasno govori da je u svom drugom cilju *De humilitate* u potpunosti podbacilo.

S intenziviranjem priprema za križarski pohod protiv Osmanlija nakon izbora pape Siksta IV. 1471., Modruški i Katarina su se i sami počeli sve više baviti politikom. Međutim, kako je spomenuto na početku rada, njihovi snovi o tome da povrate Katarininu djecu s osmanskog dvora i oslobode Iliriju od Turaka i Ugra uz pomoć napuljskih Aragonaca – koje je Modruški nastojao potaknuti na akciju izlaganjem zajedničke prošlosti Vizigota i Ostrogota – propali su 1474. sklapanjem ugarsko-napuljskog saveza. Bio je to konačan kraj ambicija kraljice koja je cijeli život u egzilu nastojala steći potporu talijanskih dvorova, oslanjajući se među ostalim, i na diplomatske usluge i pera dvaju istaknutih humanista, čija nam davno zaboravljena djela danas omogućavaju da je sagledamo u pravome svjetlu.

Luka Špoljarić

Catherine, Queen of Bosnia, and the Humanists. Part Two: Nicholas of Modruš, *De humilitate*

Summary

This is the second of the two articles that explores the relationship between Queen Catherine of Bosnia (1425-1478) and the Renaissance humanists. The purpose of the two articles is to show that Catherine, as the queen of the fallen Bosnian kingdom who spent fifteen years in exile, in Dalmatia and Rome, enjoyed regular contact with intellectuals of high profile and that some of them composed classicizing works in her honour. While the first article published in the previous issue of *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (vol. 36) showed that the Queen stayed in Split in 1466 where she inspired the support and poetry of the Italian humanist Leonardo Montagna, the second explores the first years of her life in Rome where she moved in October 1467 and where, not long after, it is argued, the Croatian bishop Nicholas of Modruš dedicated to her his *De humilitate* (On humility). The *De humilitate* is a philosophical treatise preserved in a single autograph manuscript, and only in fragments which unfortunately do not include the dedication letter. The preserved parts do reveal, however, that the *De humilitate* was dedicated to a woman who had taken religious vows, and as a result Giovanni Mercati, the first scholar to draw attention to the work a century ago, has identified Nicholas's cousin Francesca as the possible dedicatee – an attribution that has been repeated in scholarship ever since. In arguing that Queen Catherine was far more likely to have been the person to which this work was dedicated, this paper offers a detailed analysis of the contents of the work, the manuscript in which it was preserved, and the social context in which it was composed. The article thus shows that the work was composed in the summer of 1470, which both Queen Catherine and Nicholas of Modruš exceptionally spent in Rome and during which they began their close collaboration that would last until 1474. The Queen, it is argued, played a pivotal role within Rome's Illyrian community, and the Croatian prelates at the papal curia, Nicholas of Modruš included, saw her not as a queen of a neighbouring kingdom but as their national, "Illyrian," queen. On the other hand, the article highlights the well-known fact that the Queen lived in Rome, together with the ladies of her court, according to the rule of the Franciscan Third Order, and places this in the context of growing activity of female tertiaries in the city. The Third Order rule provided a structure to Catherine's religious life and by 1470 her public acts of piety helped her establish the image of a humble, modest and even holy queen. In sum, the article argues that Nicholas of Modruš wrote the *De humilitate* to commemorate his national Queen's decision to live by the rule of the Third Order, strengthen her aura of holiness, and, in prospect, serve other female tertiaries living across the city.

Key words: Queen Catherine of Bosnia, Nicholas of Modruš, Renaissance humanism, Rome, Third Order Franciscans

